

Danijela Juranović

(*Gradski muzej Nova Gradiška*)

NEKI ASPEKTI DEMOGRAFSKE PROŠLOSTI ŽUPE NOVA GRADIŠKA PREMA MATIČNOJ KNJIZI KRŠTENIH ŽUPE NOVA GRADIŠKA 1878.-1890.

UDK 259(497.5 Nova Gradiška)“1878/1890“

Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 10. 12. 2016.

U radu je na temelju matične knjige krštenih župe Nova Gradiška (1878.-1890.) analiziran natalitet te župe za razdoblje od 1878. do 1890. Na temelju podataka koje nam matična knjiga pruža, analizirani su spolna struktura krštenih/rođenih, zatim ritam začeca i rođenja po mjesecima za navedeno razdoblje, podaci o primaljama i krstiteljima, utvrđen je koeficijent maskuliniteta odnosno feminiteta u promatranom razdoblju, broj i spolna struktura krštenih blizanaca, broj nezakonite djece i njihov udio u ukupnom broju krštenih, te na temelju literature uspoređen s drugim područjima u Hrvatskoj. U radu su ukratko analizirana imena nadjenuta muškoj i ženskoj djeci te socijalni status i zanimanja kumova.

Cljučne riječi: demografija, matica krštenih, 1878.-1890., Nova Gradiška

Povijesni pregled

Sredinom 18. st. Marija Terezija odlučila se za temeljite reforme unutar Habsburške Monarhije. U to je bila uključena i vojska, a time i Vojna krajina.¹ Nova Gradiška nastala je tijekom marijaterzijanske organizacije Vojne krajine, kao pukovnijsko središte. Od ranije se osjećala potreba za osnivanjem no-

¹ Stupivši na prijestolje 1740., Marija Terezija započinje proces temeljitih reorganizacijskih zahvata u Vojnoj krajini prema uzoru na uređenje regularnih formacija habsburške vojske. Ukinuta je dotadašnja krajiška podjela na kapetanije i vojvodstva, a umjesto njih stvorene su generalkomande, pukovnije, bataljuni i satnije. Tako 1747. godine slijedi reorganizacija Slavonske krajine u Brodsku, Gradišku i Petrovaradinsku pukovniju. Hrvatsko-slavonska vojna krajina tako se sastojala od ukupno 11 pukovnija. Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine 1* (Zagreb, 1997), 35.

vog stožernog mjesta i izmještanjem vojske iz gradiške utvrde na Savi, zbog njezina nepovoljnog položaja u močvarnoj savskoj ravnici, jer je utvrda tijekom godina dulje vremena znala biti odsječena od svoga zaleđa. Zato je Dvorsko ratno vijeće odlučilo izmjestiti stožerno sjedište. To je povjereno barunu Joachimu von Engelshofenu. On je pogodno mjesto² pronašao na prostranom žitom posijanom polju pola sata južno od Cernika. Briga oko ustrojenja i podizanja novog sjedišta pripala je potpukovniku Philippu Levinu von Becku.³ Prve zgrade i spremišta bili su od drveta,⁴ a 1756. počinju se graditi ciglom. Među prvima je 15. lipnja 1756. počela gradnja jednobrodne, kasnobarokne crkve svete Terezije Avilske.⁵ Luka Ilić Oriovčanin piše o samom početku i zaduženjima oko gradnje: „Pukovnik Šmit koji je u Rešetari obitavao, imadjaše se za gradnju starati, dočim je u Bogičevci stanujućem podpukovniku Beku ustrojenje i podizanje novog mjesta povjereno, koji je najprije crkvicu onde podići dao, gdje se sada Fusarova kuća nahodi, u kojoj je jedan iz Cerničkog samostana umoljeni Francižkan službu obavljao.“⁶ Novo mjesto, utemeljeno 1. svibnja 1748., dobilo je ime Friedrichdorf (Fridrihovo Selo); međutim, već 1. studenog 1750. službeno je prozvano Nova Gradiška. Vojska se pobrinula da Nova Gradiška dobije i građansko stanovništvo, naročito dovoljan broj obrtnika, nužnih za potrebe vojske.⁷ Zapovjedništvo gradišćanske pukovnije stupilo je u to doba u vezu s nekim Vlasima iz okolice Bosanske Gradiške i obećalo im da će ih u novom pukovnijskom središtu nastaniti i primiti u graničarsku službu. To je doskora i učinjeno i u popisu od 1760. u novoosnovanoj Novoj Gradiški zabilježene su 34 naseljene kuće bosanskih Vlaha. Katoličkih kuća bilo je iste godine 28, ali u njima nisu živjeli Hrvati, već Nijemci, Štajerci i Česi. Hrvati su počeli naseljavati Novu Gradišku tijekom 19. st.⁸ O prvim stanovnicima Nove Gradiške podatke nalazimo i kod Oriovčanina: „Ova stražnja (gostiona) je izručena krčmaru Meišu, nuz koju su se dva pekara i kovač Franjo Gasnek nastanili, koji se kao prvi stanovnici Nove Gradiške smatrati imadu. Takim za ovimi priseliše se iz Cernika Gjuro i Janko Mandrovići... Malo kasnije pride Ivan Todorović sa trideset obitelji iz Bosne, a Mandrovići

² Grad je smješten na južnom podnožju Psunja, uz regionalnu cestu, 13 km sjeverno od rijeke Save, oko 130 m n/m. Buczynski, *Gradovi*, 143.

³ Andrija Zirdum, *Počeci naselja i stanovništvo broskog i gradiškog kraja 1698. – 1991.* (Slavonski Brod, 2001), 142.

⁴ Prva je sagrađena mala drvena katolička crkva. Nakon što je u crkvi služena prva misa i obavljen zaziv Duha Svetoga, gradile su se kuće za pukovnika, potpukovnika i ostale štapske oficire. Julije Jančula, *Povijest Cernika* (Slavonska Požega, 1980), 183.

⁵ Zirdum, *Počeci naselja*, 143.

⁶ Luka Ilić Oriovčanin, *Lovorike gradiškoga narodnoga graničarskoga puka br. 8* (Nova Gradiška, 1990), 10.

⁷ Jančula, *Povijest Cernika*, 183.

⁸ Mirko Marković, *Slavonija. Povijest naselja i podrijetlo stanovništva* (Zagreb, 2002), 395.

pozvaše svojih šest bratje iz Makedonije ovamo. Poslije su pojedine obitelji tako često dolazile, da je god. 1763., dakle poslije 15 godina u Novoj Gradiški 39 carskih i 70 privatnih kuća sa 11 dućanah stajalo. Uslied god 1776. držanog popisa brojila je Nova Gradiška 54 zanatlske i 89 privatnih kuća sa 366 stanovnikah, izmeđ kojih je 90 dušah grčko-iztočnoj crkvi pripadalo.“⁹

Život pridošlih obrtnika i trgovaca u potonjim desetljećima bio je vrlo težak jer su oni, kao i obližnje seosko stanovništvo, bili podložni vojnoj vlasti (pukovniji i kumpaniji), pa je podmaršal von Beck nastojao izmijeniti taj status.¹⁰

Na prijedlog ratnog povjerenika Josepha Trajana, Nova Gradiška je, uz Vinkovce i Mitrovicu,¹¹ proglašena komunitetom. Oslobođeni krajiških vojnih dužnosti, stanovnici tih privilegiranih mjesta u mirnodopskim vremenima mogli su se intenzivnije baviti trgovačkim i obrtničkim djelatnostima. Godine 1787. zapovjednik Slavonske vojne krajine, podmaršal Mitrovsky, ukinuo je komunitete Staru i Novu Gradišku, Brod na Savi, Vinkovce, Bukovicu i Belu Crkvu.¹² Nakon ukidanja povlastice vojnoga komuniteta (1787.) naseljavanje trgovaca i obrtnika bilo je smanjeno jer su zazirali od vojnih dužnosti.¹³ Hrvatsko-slavonska vojna krajina imala je 1870. godine 755.645 stanovnika, a 1880. godine 764.294 stanovnika.¹⁴ U njoj je tijekom stoljeća nastalo mješovito stanovništvo autohtonih Hrvata i prebjeglih hrvatskih kmetova kao većinskog naroda te brojnih vlaških došljaka tijekom 17. st. i manjeg broja srpskih izbjeglica s razmeđa 17. i 18. st. U gradovima i trgovištima Vojne krajine nalazile su se trgovačke i obrtničke enklave austrijskih Nijemaca, Slovenaca, Čeha, a u Primorju i Talijana. Profesionalni su slojevi bili okupljeni oko vojnih, civilnih i vjerskih profesija, a konfesijska pripadnost obuhvaćala je rimokatolike, pravoslavce, grkokatolike, Židove i protestante.¹⁵ Nakon 1880. nad tada već bivšom Vojnom krajinom (koja je stvarno razvojačena 1871.) ukinuta je austrijska uprava, a područje koje je zahvaćala pripojeno je civilnoj

⁹ Ilić Oriovčanin, *Lovorike*, 10-11.

¹⁰ Zirdum, *Počeci naselja*, 143.

¹¹ Sva tri mjesta su, naime, zapovjedna mjesta triju slavonskih krajiških pukovnija. Stanovnici tih mjesta nisu bili opterećeni maksimalnim novačenjem. Naime, zbog velikog broja vojnika iz drugih naselja stacioniranih na kraće ili duže vrijeme, u zapovjednome mjestu nije postojala potreba za znatnijim vojnim opterećenjem njih samih. Ponajviše zbog toga, a ne zbog brojnih obrtnika i trgovaca ili njihove ekonomske snage, ta tri mjesta postala su komunitetima. Damir Matanović, „Nametnuta dvojnost: Nastanak slobodnog vojnog komuniteta Vinkovci (1765. – 1787.)“, *Scrinia Slavonica* 6 (2006), 184, 185.

¹² Matanović, „Nametnuta dvojnost“, 191.

¹³ Zirdum, *Počeci naselja*, 143.

¹⁴ Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.* (Zagreb, 1987), 88.

¹⁵ Buczynski, *Gradovi*, 16.

Hrvatskoj i Slavoniji.¹⁶ Nakon razvojačenja gradišćanske pukovnije, iz Nove Gradiške su otišli gotovo svi stranci. Na njihova mjesta dolazili su Hrvati i Vlasi iz Like i Banovine.¹⁷

Novogradiška župa

Početkom 18. st. na novogradiškom području postojale su tri župe: Cernik, Stara Gradiška i Orubica, kojima su upravljali franjevci iz cerničkog, odnosno starogradiškog samostana. Oko 1756. otvorena je kapelanija u Novoj Gradiški za potrebe štapskog mjesta, prvenstveno vojnika, a i ostalih koji su ondje boravili.¹⁸ Za potrebe rimokatoličkih vjernika, svećeničku su službu u mjestu obavljali oci franjevci cerničkog samostana. Oriovčanin piše kako „*crkva s. Theresiji posvećena, sazidana je 1754*“.¹⁹ Za kanonske vizitacije 1758. godine zagrebački kanonik Ivan Krstitelj Paxy, prilikom pohoda cerničkoj župi, piše da je nedavno podignuta kapelica u štapskom mjestu gradiške legije, ali nije dovršena, dok prilikom vizitacije 1761. piše kako je „kapela skoro dovršena, postavljeni su prozori i vrata, kapela je pokrivena šindrom, podignuta je propovjedaonica (...) čeka se samo da zvonik bude dovršen“.²⁰ Kako se kao građevni materijal pri izgradnji novog mjesta koristilo drvo, crkva sv. Terezije bila je prva zidana građevina u Novoj Gradiški, te je najstarija barokna građevina u Novoj Gradiški. I kroničar obližnjeg cerničkog samostana kratko spominje osnutak Nove Gradiške 1748. i gradnju crkve. Zatim nastavlja: „Dne 15. lipnja 1756. župnik iz Siča Ivan Horvat blagoslovio je temeljni kamen crkve svete Terezije u Novoj Gradiški. Postavljanju prvoga kamena asistirali su pater Antun Papušlić, *lector jubilatus*, pater Andrija Benačić, bivši defintor, gvardijan ovog mjesta i župnik s još nekim patrima iz ovog samostana. Novoj crkvi darovao je biskup Thauszy dvije kazule, jedan kalež, jedan ciborij i jednu pokaznicu.“²¹ Župa je utemeljena 1765. Za župnika je postavljen biskupijski svećenik Gašpar Rebrović. Novoj su župi pripojena sva sela cerničke župe koja su bila u Vojnoj krajini.²² Od osnutka župe, crkva sv. Terezije je služila kao župna crkva. Kako se novogradiška župa tijekom vremena razvila

¹⁶ Gelo, *Demografske promjene*, 98.

¹⁷ Marković, *Slavonija*, 395; O migracijama stanovnika Korduna, na temelju analize Protocolum Status Animarum za župe Nova Gradiška, Vrbova, Staro Petrovo Selo i Nova Kapela, pisala je Vesna Kolić Klikić: „Kordunaši u novogradiškom kraju“, *Etnološka tribina* 26, Vol. 33 (Zagreb, 2003), 107-128.

¹⁸ Andrija Lukinović, *Rimokatolička župa u Novoj Gradiški* (Nova Gradiška, 2008), 75, 76.

¹⁹ Ilić Oriovčanin, *Lovorike*, 11.

²⁰ Lukinović, *Rimokatolička župa*, 78.

²¹ Julije Jančula, *Franjevci u Cerniku* (Slavonska Požega, 1980), 148.

²² Jančula, *Franjevci*, 148, 157.

u veliku župu, već početkom 19. st. crkva sv. Terezije postaje premalena za potrebe narastajućeg naselja pa je na južnom dijelu trga podignuta nova, veća župna crkva posvećena Stjepanu kralju (danas Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije - BZBDM), koja od 1829. služi kao župna crkva.²³ „...Župna (crkva) u slavu s. Stjepana podignuta, pričeta je god. 1811 a dokončana istom god. 1828. Car Franjo putujući god. 1819 kroz Granicu pokloni za dovršenje rečene crkve 14000f. i 5 topovah za slievanje velikog zvona. God 1841 dne 17. ožujka izgorila je te iznova sa 18,271 f 49 nč. popravita.“²⁴ Prema kroničaru cerničkog samostana, osnivanjem nove župe u Novoj Gradiški cerničkom samostanu je nanesena velika šteta. Cernička župa tada je izgubila 22 sela koja su se nalazila na prostoru vojne granice. Iz cerničke župe izdvojeni su Rešetari, Adžamovci, Mašić, Prvča, Ljupina, Petrovo Selo, Zapolje, Oštri Vrh, dio Male (29 kuća), Kovačevac, Vrbje, Sičice, Godinjak, Laze, Crnogovci, Bodovaljci, Gunjavci, Paklenik, Tisovac, Dubočac, Brđani i Nova Gradiška.²⁵ Oko 1795. sa skoro 6000 katolika Nova Gradiška je bila jedna od najvećih župa u Zagrebačkoj biskupiji. I teritorijalno velika župa nije mogla dugo opstati te je, čim su prilike dopustile, započelo osnivanje novih župa na ovom području. Već iduće godine utemeljena je župa Staro Petrovo Selo, a 1789. župe Gornji Bogićevci, Vrbje i Mačkovac, dok je 1966. utemeljena župa Zapolje, 1977. župa u Rešetarima, 1987. u Okučanima,²⁶ a 1992. utemeljena je župa Jug u Novoj Gradiški.

Matična knjiga krštenih župe Nova Gradiška (1878. – 1890.)

Matične knjige izvorno su javne isprave koje imaju zadatak pravovaljano dokazivati činjenice koje bilježe, a to su prvenstveno rođenje, vjenčanje i smrt. Na 24. sjednici Tridentinskog sabora (11. studenog 1563.) donesena je odredba kojom je utvrđeno da svi župnici moraju voditi evidencije o krštenima i vjenčanima u svojoj župi, te da iste moraju brižljivo čuvati. U prvom razdoblju matice su bile isključivo evidencije o vjernicima, pripadnicima određene vjerske zajednice. U drugoj fazi one prerastaju u evidencije o građanima, pripadnicima državne zajednice. Matične knjige krštenih govore o broju krštenika, što uglavnom, uz manje iznimke, predstavlja i broj rođenih u pojedinoj župi. Patentom cara Josipa II. od 20. veljače 1784. (Veljački patent) određeno je da svaki župnik, za područje svoje župe, mora voditi odvojeno

²³ Lukinović, *Rimokatolička župa*, 79-82.

²⁴ Ilić Oriovčanin, *Lovorike*, 11.

²⁵ Jančula, *Franjevci*, 148.

²⁶ Lukinović, *Rimokatolička župa*, 80, 81.

tri knjige: krštenih, vjenčanih i umrlih.²⁷ U ovom radu analizirana je matična knjiga krštenih župe Nova Gradiška 1878. – 1890., u koju su uz krstenu djecu iz Nove Gradiške upisivana i rođena/krštena djeca iz sela pripadajućih župi. Matična knjiga krštenih župe Nova Gradiška 1878. – 1890. čuva se u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu, Zbirka matičnih knjiga i parica rimokatoličkih župa Brodsko-posavske županije (HR-DASB-343, inv. br. 30), a u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu je mikrofilmirana (Župa Nova Gradiška, MKR 1878-1890, svitak pod oznakom M-1130 do 1886. godine, a nastavlja se na svitku pod oznakom M-1131). Knjiga je očuvana i cjelovita, a iako su u matičnu knjigu podatke upisivali razni župnici, kapelani i duhovni pomoćnici, pa se susrećemo s raznim rukopisima, svi su pisani latinicom i hrvatskim jezikom (osim nekoliko imena na latinskom) te su čitki i prilično ujednačeni u pedantnosti i preciznosti. Podaci se u matičnu knjigu unose u propisanom tabelarnom obliku (osim upisa za mrtvorođenu djecu i jednog upisa za krštenje odrasle žene, koji su u narativnom obliku), u kojem se uz redni broj krštenika po rubrikama upisuju godina, mjesec i dan djetetova rođenja, zatim ime krštenika, podatak je li zakonit ili nezakonit, ime, prezime, stalež, odnosno zanimanje i vjerska pripadnost, te podaci o mjestu stanovanja roditelja i kumova. U rubrici o krstiteljima saznajemo ime, prezime i službu krstitelja, dok je posljednja rubrika rezervirana za opaske župnika, kapelana ili duhovnog pomoćnika koji je podatke upisivao. Prvi upis datira s 2. siječnja 1878., kada je pod rednim brojem 1 upisana Ana, zakonita kći Ferde Klaića i Franke rođene Ivičić, koju je krstio Matija Ilijašević, duhovni pomoćnik novogradiški, a zadnji upis je 24. prosinca 1890., gdje je pod rednim brojem 187 upisan Petar, kršten po Miji Žvegliću, župniku petrovošelskom, zakoniti sin Andrije Jakića i žene mu Jule, rođene Dokuzović.

Broj stanovnika po mjestima u župi

U MK krštenih upisivala su se djeca rođena u novogradiškoj župi, koja je osim Nove Gradiške obuhvaćala i Ljupinu, Gunjavce, Adžamovce, Rešetare, Prvču, Kovačevac, Mašić i Malu.²⁸ Nova Gradiška imala je 1857. godine

²⁷ Dražen Vlahov, Jakov Jelinčić i Danijela Doblanović, „Uvod“, *Vjesnik Istarskog arhiva* 11-13 (2008), 11-15.

²⁸ Selo **Ljupina** leži južnije od Nove Gradiške. Kada su Turci osvojili to zemljište, hrvatski starosjedioci nisu napustili svoje selo, nego su se tu održali, stupivši u predavce. Ljupina je jedno od najzapadnijih sela u kojem su se sačuvali hrvatski starosjedioci. Istočno od Nove Gradiške i Rešetara, u susjedstvu s Brđanima, leži selo **Gunjavci**. Ono je postojalo u tursko doba, a za ranije razdoblje nema potvrde. Ime je steklo po drveću gunje (dunje) kojega je tu bilo u doba naseljavanja. Nakon što su Turci napustili Slavoniju, u Gunjavcima nije registrirana ni jedna naseljena kuća. Ovdašnji starosjedioci Hrvati jamačno su bili prisiljeni napustiti svoje selo u strahu pred osvetama. Prilikom krajiškog popisa sela iz 1760. g. zabilježeno je u njemu devet hrvatskih rodova koji su živjeli u 18 kuća. Nakon razvojačenja Slavonske kra-

1852, a 1890. godine 3045 stanovnika, Ljupina je 1857. imala 435, a 1890. g. 475, Gunjavci 1857. g. 308, a 1890. g. 368 stanovnika, Adžamovci 1857. g. 247, a 1890. g. 394 stanovnika, Rešetari 1857. g. 771, a 1890. g. 1072 stanovnika, Prvča 1857. g. 446, a 1890. g. 786 stanovnika, Kovačevac 1857. g. 306, a 1890. g. 383 stanovnika, dok je Mašić 1857. imao 217, a 1890. g. 513 stanovnika.²⁹ U promatranom razdoblju od 1878. do 1890. u novogradiškoj je župi kršteno 2504 djece. Raspoređeno po mjestima rođenja djeteta (prema adresi roditelja), u omjeru krštenja po mjestima, na prvom se mjestu nalazi, očekivano, središte župe – Nova Gradiška s 584 djeteta, odnosno 28,55 %, zatim slijede Rešetari s 524 krštenja (25,51 %), Prvča s 308 krštenja (15,06 %), dok je najmanje krštenja zabilježeno u Mašiću, gdje je kršteno 67 djece,

jine, u Gunjavcima su ostale naseljene 23 kuće s 308 stanovnika. **Adžamovci** – selo između Rešetara i Brdana. U popisu od 1698. godine zabilježeno je u obliku „Hadžamovci“. Tursko ime toga sela nastalo je po muslimanu Adžamu koji je stalno živio u susjednom Cerniku. Tijekom turske okupacije Cernika, u Adžamovcima su živjeli hrvatski starinci u desetak kuća. Kada su Turci bili prisiljeni napustiti Slavoniju, u Adžamovcima je ostalo sedam naseljenih domova. Prilikom krajiškog popisa 1760. u Adžamovcima je registrirano 20 naseljenih kuća sa 193 stanovnika. To su bili potomci hrvatskih starosjedilaca i novijih hrvatskih doseljenika koji su potjecali iz Bosne. Do sredine 20. st. selo se povećalo na oko 600 žitelja, među kojima ima oko 150 doseljenika iz Like i Gorskoga kotara. **Rešetari** – veliko selo u istočnom susjedstvu Nove Gradiške. Spominje se 1464., kada mu je zemlja bila u posjedu plemićke porodice koja je proizašla iz uređenja jobagiona grada Cerne. Imanje tog sela uživali su u doba turske okupacije cernički spahije. Selo se nastavilo povećavati u sastavu slavonske Vojne krajine. Nastavlja se povećavati i nakon razvojačenja, kada je u selo doselilo četrdesetak porodica iz Like, Podgorja i Gorskoga kotara. **Prvča** – staro slavonsko selo danas sraslo s Novom Gradiškom, od koje leži južnije. Toponim Prvča potječe jamačno od riječi „prvi“, a zapisano je prvi put 1261. godine u obliku Prouca. Do 1760. Prvča je postala veće graničarsko selo s 44 hrvatske i 26 vlaških kuća. Hrvatski rodovi povećavali su se dalje prirodnim priraštajem i doseljavanjem, a oni vlaški samo prirodnim priraštajem. **Kovačevac** – nalazi se zapadnije od Nove Gradiške, do 20. st. kao selo, a u posljednje vrijeme dio gradskog područja Nove Gradiške. U 15. st. Kovačevac se nalazio u posjedu lokalnih plemića koji su se na tom imanju nazivali Kovačevački. Hrvatski žitelji Kovačevca prešli su 1537. g. pod tursko gospodstvo i nakon toga postali podanici cerničkih begova. Oko 1600., nezadovoljni ponašanjem svojih gospodara, veći dio Hrvata iz Kovačevca preselio se na ivaničko područje. Nakon toga Turci su u Kovačevac naselili pravoslavne Vlahe. Do 1760. godine etnički sastav stanovništva Kovačevca prilično se izmijenio. Tada je u selu bilo 19 hrvatskih i 10 vlaških kuća. Veće naseljavanje Hrvata u to selo uslijedilo je krajem 18. i početkom 19. st., a nastavilo se i kasnije, sve do sredine 20. st. Hrvatske stanovnike Kovačevca pojačavale su migracijske struje iz Like, Podgorja, Gorskoga kotara i Zagorja. **Mašić** – vjerojatno je selo opstojalo i tijekom kasnog srednjeg vijeka. Selo je raseljeno u vrijeme nadolaska Turaka ili nešto kasnije u predačkim seobama. Turci su u to selo naselili nekoliko vlaških porodica koje su im služile za obradu ovdašnje zemlje. Prilikom razvojačenja sela u njemu je bilo 37 naseljenih kuća s 217 stanovnika. Od toga 77 Hrvata, a ostatak su činili potomci doseljenih Vlaha. (Mirko Marković, *Slavonija, povijest naselja i podrijetlo stanovništva* (Zagreb: Golden marketing, 2002), 394-397, 407) **Mala** – naselje koje se nalazi između Cernika i Nove Gradiške, kroz koje je prolazila granica civilne i vojne vlasti. Danas je dio Nove Gradiške. Mala je 1769. imala 21 kuću, 36 obitelji i 161 katolika. Zirdum, *Počeci naselja*, 143.

²⁹ Zirdum, *Počeci naselja*, 84, 142, 144, 244-247.

odnosno 3,27 % od ukupnog broja krštene djece. Priljev radne snage iz drugih krajeva (prvenstveno Like) vidljiv je i prilikom upisa mjesta stanovanja roditelja; tako je u promatranom razdoblju 166 djece upisano uz opasku *inostrano*.

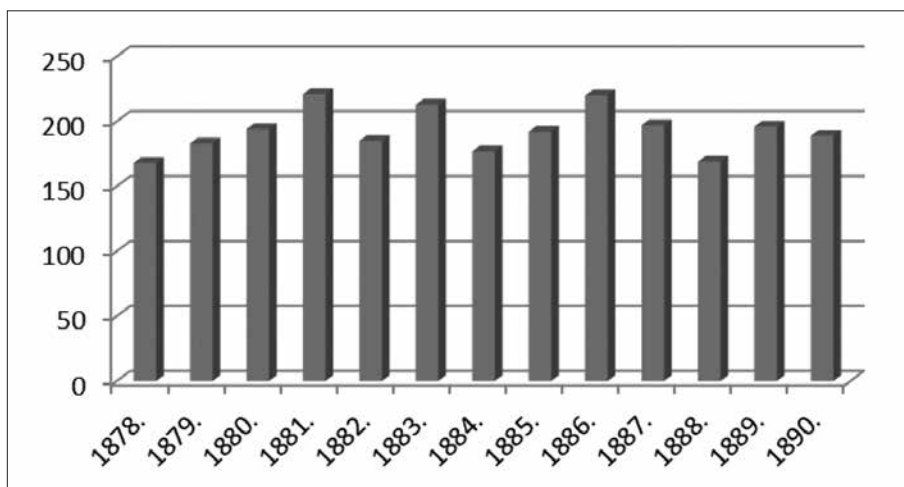
Natalitet

U promatranom razdoblju u župi Nova Gradiška kršteno je 2504 djece, od kojih je 1243 dječaka i 1261 djevojčica. Razlike u broju krštenih po godinama su primjetljive. Najviše krštenih bilo je 1881. godine, kada je kršteno 221 dijete, odnosno 8,83 %, a najmanje 1878., kada je kršteno 168 djece, odnosno 6,71 % od ukupnog broja krštenih. Prosječno se krstilo 192,6 djece godišnje. Najveći broj djece kršten je unutar 5 dana nakon rođenja, a nešto manji unutar mjesec dana nakon rođenja. U matičnu knjigu upisivana su i djeca koja su nedugo nakon rođenja umrla, ali su primila sakrament krštenja. Pokraj njihova imena nacrtan je znak križa, a vrlo često je u rubrici opaske ubilježen i datum smrti. Vrlo česti su i naknadni upisi datuma smrti osobe i mjesta gdje je umrla, a u više slučajeva i datum i mjesto vjenčanja neke osobe. U matičnu su knjigu upisivana i mrtvorođena djeca koja nisu primila sakrament krštenja, ali su upisana uz ime i zanimanje roditelja. Toj djeci imena nisu nadjenuta, naveden je samo datum porođaja.

Tablica 1. Kretanje ukupnog broja krštenih po godinama u razdoblju od 1878. do 1890.

Godina	Ukupan broj krštenih	Udio (%)	Godina	Ukupan broj krštenih	Udio (%)
1878.	168	6,71	1885.	192	7,67
1879.	183	7,31	1886.	220	8,79
1880.	194	7,72	1887.	197	7,87
1881.	221	8,83	1888.	169	6,75
1882.	185	7,39	1889.	196	7,83
1883.	213	8,51	1890.	189	7,55
1884.	177	7,03			

Grafikon 1. Kretanje ukupnog broja krštenih po godinama u razdoblju od 1878. do 1890.

Omjer krštene muške i ženske djece

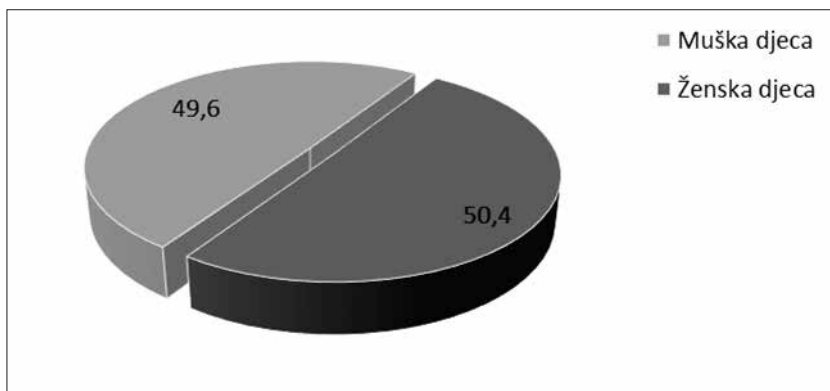
U razdoblju od 1878. do 1890. godine, u novogradiškoj župi kršteno je 2504 djece, od toga 1243 dječaka i 1261 djevojčica, odnosno 49,60 % dječaka i 50,40 % djevojčica. Spolna struktura krštenih varirala je iz godine u godinu, pa je tako 1878., 1879., 1882., 1883., 1885., 1889. i 1890. zabilježen veći broj ženske djece, dok je 1880., 1881., 1884. i 1886. – 1888. zabilježen veći broj muške djece. Najveća razlika u korist dječaka primjetna je 1887. godine, kada je kršteno 110 dječaka i 87 djevojčica, dakle čak 23 dječaka više, dok je najveća razlika u korist djevojčica zabilježena 1885., kada je kršteno 18 djevojčica više (105 : 87). Ukupno gledano, omjer muške i ženske djece u promatranom razdoblju bio je 1243 : 1261, dakle spolna struktura krštenih očituje se u neznatnoj prevazi djevojčica u odnosu na dječake. U istočnijim Drenovcima omjer je muške i ženske djece rođene u razdoblju od 1870. do 1880. godine bio 419 : 411,³⁰ dakle laganu su prevagu imali dječaci. U istarskoj župi Tar također je, kao i u novogradiškoj, zabilježen veći broj ženske djece; u razdoblju od 1850. do 1880. kršteno je 53 % ženske djece,³¹ a T. Luetić u analizi za grad Samobor uočava kako je u promatranom razdoblju također nešto više djevoj-

³⁰ Tamara Alebić, Irena Ipšić i Božena Vranješ-Šoljan, „Stanovništvo Drenovaca (1870-1880): predtranzicijsko doba“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 47 (2009), 77.

³¹ Monika Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara, Vabriga i Frate. Analiza matičnih knjiga krštenih župe Tar 1850. – 1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva* 20 (2013), 67.

čica (1 %).³² Koeficijentom maskuliniteta izražava se broj rođene muške na 1000 ženske djece, dok se broj rođene ženske djece na 1000 muške izražava koeficijentom feminiteta.³³ Slijedom toga proizlazi da koeficijent maskuliniteta u promatranom trinaestogodišnjem razdoblju iznosi 985, dok koeficijent feminiteta iznosi 1014. Iako prema demografskim pokazateljima u većini Hrvatske maskulinitet nadmašuje feminitet, u novogradiškoj župi za analizirano razdoblje to nije slučaj – neznatna je prevaga djevojčica.

Grafikon 2. Postotni odnos broja muške i ženske djece rođene od 1878. do 1890.

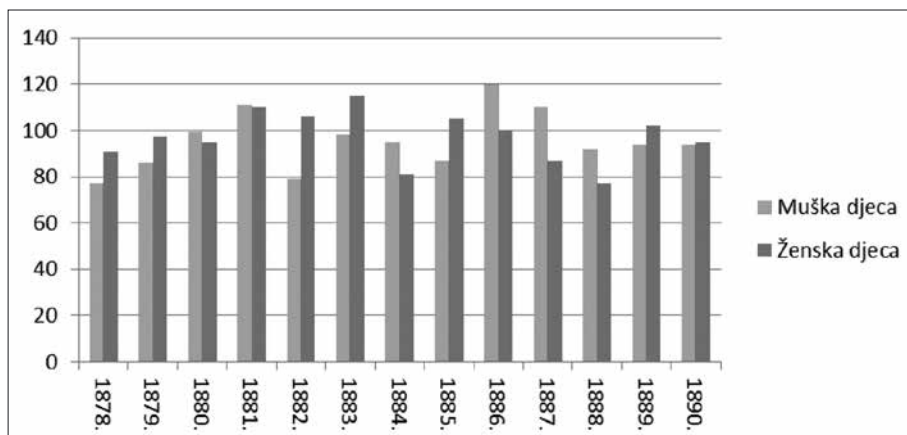

Tablica 2. Broj krštene muške i ženske djece od 1878. do 1890.

Godina	Broj upisa krštenih			Godina	Broj upisa krštenih		
	M	Ž	Ukupno		M	Ž	Ukupno
1878.	77	91	168	1885.	87	105	192
1879.	86	97	183	1886.	120	100	220
1880.	99	95	194	1887.	110	87	197
1881.	111	110	221	1888.	92	77	169
1882.	79	106	185	1889.	94	102	196
1883.	98	115	213	1890.	94	95	189
1884.	95	81	177				

³² Tihana Luetić, „Demografska analiza stanovništva grada Samobora od kraja 18. stoljeća do 1857. godine“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 21 (2003), 215.

³³ Stjepan Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća* (Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, 1991), 45.

Grafikon 3. Broj krštene muške i ženske djece po godinama u razdoblju od 1878. do 1890.

Ritam začeca i rođenja (sezonsko i godišnje kretanje začeca i rođenja)

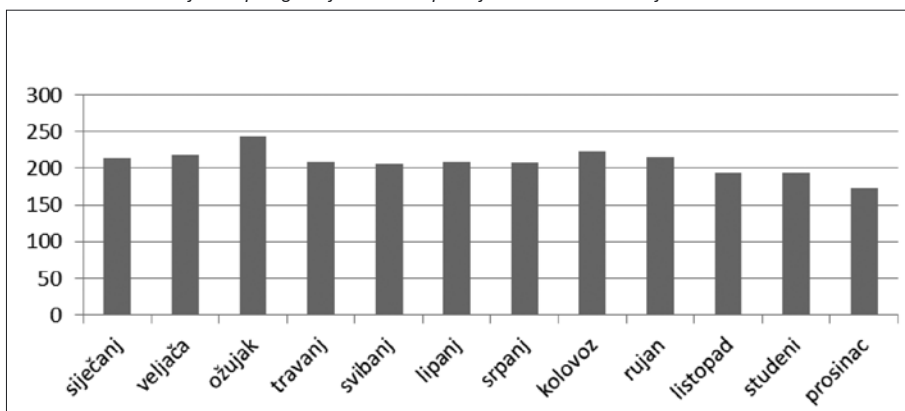
Analizom kretanja broja krštenih po mjesecima u godini vidljivo je kako je najviše djece kršteno u veljači i ožujku te kolovozu i rujnu, a najmanje od listopada do prosinca. Analizom ritma začeca, a time i rođenja, vidljiva su dva razdoblja najveće plodnosti. Razdoblje najveće plodnosti obuhvaća svibanj i lipanj, s maksimalnim brojem začelih u lipnju (9,71 %); studeni i prosinac također su mjeseci jače plodnosti, a razdoblje manje plodnosti je od siječnja do ožujka, s minimumom začeca zabilježenim u ožujku (6,95 %). Slijedom toga, na primjeru matične knjige krštenih župe Nova Gradiška u razdoblju od 1878. do 1890. vidljivo je da je najviše djece bilo rođeno u ožujku (9,71 %), a najmanje u prosincu (6,95 %). Osim toga, krivulja začeca nema nekih većih oscilacija. Sezonske varijacije rođenih u cijeloj Hrvatskoj imaju sličnu krivulju s minimumom u lipnju (sa smanjenim brojem začeca u vrijeme jesenskih poljskih radova).³⁴ Unatoč značajnim zemljopisnim i kulturnopovijesnim razlikama, ritam začeca (a time i rođenja) na cijelom teritoriju Hrvatske pokazuje visok stupanj sličnosti. Tako su u 12 istraženih župa dva razdoblja najveće plodnosti – zimski (siječanj) i proljetni (travanj – lipanj), i jedno relativno dugo razdoblje „zastoja“, koje obuhvaća ljeto i ranu jesen (od srpnja do listopada), uz rijetke izuzetke, npr. Pupnat, gdje je minimum začeca zabilježen u siječnju.³⁵ Na primjeru matične knjige krštenih istarske župe Tar vidljivo je da je najveći broj začeca bio u lipnju, odnosno rođenja u ožujku, a najmanji broj

³⁴ Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske* (Zagreb – Dubrovnik, 2004), 122.

³⁵ Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan, „Počeci demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Analitički Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009), 41.

začeca bio je u listopadu. U novogradiškoj župi vrijeme tzv. zastoja traje od siječnja do ožujka. Smanjen broj začeca u veljači i ožujku može se povezati s crkvenim zabranama u vrijeme korizme, kao i s meteorološkim prilikama, dok se proljetni maksimum začeca može objasniti proljetnim buđenjem seksualnog nagona.³⁶ Veći broj začeca u studenom i prosincu, pak, vjerojatno je motiviran blagdanskim raspoloženjem te razdobljem određene dokolice u vrijeme božićnih i novogodišnjih blagdana. Poznato je da i mikroklimatski uvjeti utječu na sezonske varijacije začeca. Sezonska kretanja rođenih u susjednom Cerniku druge polovice 19. st. istražila je Jasna Čapo te uočila dva maksimuma rođenja: zimski (veljača – ožujak) i jesenski (rujan – studeni). Prvi, zimski maksimum autorica objašnjava klimatsko-temperaturnim čimbenicima (a on se podudara s maksimumom u novogradiškoj župi), a drugi velikim brojem vjenčanja u studenome.³⁷ U novogradiškoj je župi, prema matičnoj knjizi krštenih u analiziranom razdoblju, najviše rođenih bilo u ožujku, što se podudara s podacima karakterističnim za cijelu Europu – da je maksimum broja rođenih bio u kasnozimskom i ranoproljetnom razdoblju.³⁸ Proučavajući sezonalnost začeca u Novoj Gradiški naspram okolnih sela pripadajućih župi, nisu zabilježene bitne razlike u rasporedu krštenja. Stanovništvo župe Nova Gradiška u 19. stoljeću bavilo se uglavnom poljoprivredom i stočarstvom, a u središtu župe u Novoj Gradiški bilo je više okrenuto obrtništvu i trgovini. Ipak, pretežito ruralni karakter župe i crkvena pravila određivala su u velikoj mjeri ritam života, što je uočljivo i na primjerima rasporeda krštenja/začeca kroz godinu.

Grafikon 4. Kretanje ukupnog broja krštenih po mjesecima u razdoblju od 1878. do 1890.

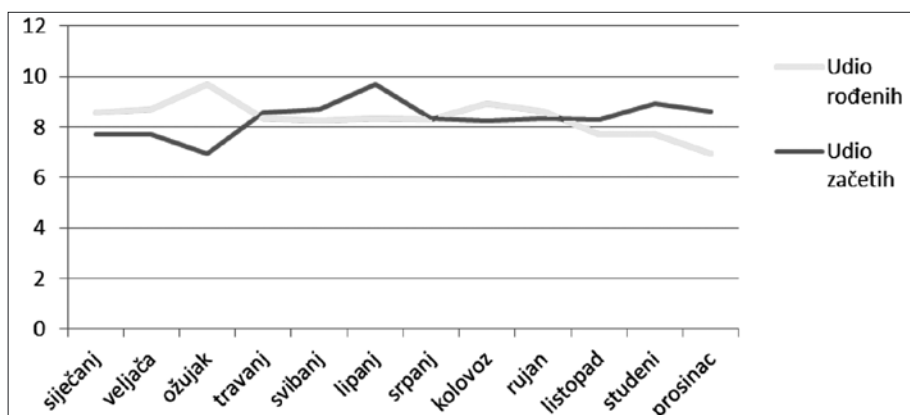
³⁶ Za detaljnija objašnjenja varijacija začeca i rođenja u promatranom razdoblju bilo bi potrebno analizirati matičnu knjigu vjenčanih za predmetno razdoblje.

³⁷ Jasna Čapo, „Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću“, u: *Zbornik Slavonija, Srijem, Baranja, Bačka*, ur. Ante Sekulić (Zagreb: Matica hrvatska, 1983), 132-133, 136.

³⁸ Čapo, „Sezonske varijacije“, 124.

Tablica 3. Mjesečna distribucija rođenja i začeca u župi Nova Gradiška (1878. – 1890.)

Mjesec	Broj rođenih	%	Broj začetih	%	Mjesec	Broj rođenih	%	Broj začetih	%
Siječanj	214	8,55	193	7,71	Srpanj	207	8,27	209	8,35
Veljača	218	8,71	193	7,71	Kolovoz	223	8,91	206	8,23
Ožujak	243	9,71	174	6,95	Rujan	215	8,59	209	8,35
Travanj	209	8,35	214	8,55	Listopad	193	7,71	207	8,27
Svibanj	206	8,23	218	8,71	Studeni	193	7,71	223	8,91
Lipanj	209	8,35	243	9,71	Prosinac	174	6,95	215	8,59

Grafikon 5. Sezonsko kretanje rođenja i začeca u župi Nova Gradiška (1878. – 1890.) prema postocima

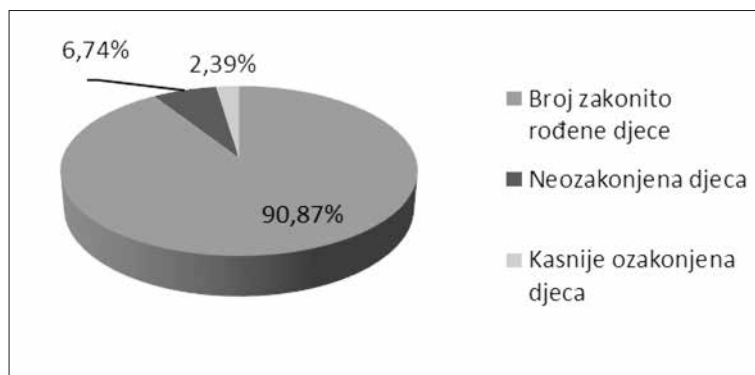
Izvanbračna djeca

Prema matičnoj knjizi krštenih u župi Nova Gradiška, udio izvanbračne djece u promatranom razdoblju iznosio je 6,74 %. Od 2504 rođene djece, 229 ih je upisano kao nezakonito, dok su neka djeca kasnijim priznanjem oca ili vjenčanjem majke priznata kao zakonita; takve je djece u MK 60. Prema opaskama navedenim uz imena majki nezakonite djece, primjetno je kako je znatan broj izvanbračne djece povezan s priljevom radne snage iz drugih krajeva. U analizi za susjedni Brod, D. Hrkač ustvrdio je kako broj nezakonite djece raste na mjestima s najamnom radnom snagom, ali i na stabilnim adresama. Brodske služavke i najamnice najčešće su majke nezakonite djece.³⁹ Slična je situacija i u matičnoj knjizi krštenih novogradiške župe, te se kao majke nezakonite djece najčešće javljaju služavke (68 puta), zatim seljanke (55), građanke (28), udovice (26), djevojke (8), priležnice (4), nadničarke (3), jedna

³⁹ Davorin Hrkač, „Demografski razvoj Broda 1869. – 1890.“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41 (2009), 283.

majka je upisana kao obrtnička kćer, kao majke nezakonite djece upisane su i po jedna prosjakinja i poljodjelka, a ostale su majke nepoznatog socijalnog statusa ili zanimanja. Broj izvanbračne djece varirao je iz godine u godinu: najviše ih je rođeno je 1880. godine (23, od kojih je kasnije jedno dijete ozakonjeno), a najmanje 1889. godine, kada je rođeno 10 izvanbračne djece (od kojih je kasnije troje ozakonjeno).

Grafikon 6. Broj zakonito rođene djece te izvanbračne, neozakonjene djece i kasnije ozakonjene djece

Poznat nam je slučaj Marije Grahovac, služavke koja je od 1879. do 1884. rodila troje izvanbračne djece. Marija je doselila iz Ramljana, iz bivše Otočke pukovnije, 11. svibnja 1879. rodila je Anu, kojoj je kumovala Ana Popović, građanka iz Nove Gradiške. Uz taj upis stoji opaska o pogrešno upisanom prezimenu, koje je ispravljeno iz Grahović u Grahovac. Ona je zatim 7. 2. 1881. rodila Franjku te 10. rujna 1884. Antuna. Sva su djeca navedena kao nezakonita, a u opisu majke piše da je služavka iz Ramljana kr. kotara Otočac, privremeno u Novoj Gradiški te da je dijete *inostrano*.⁴⁰ Marija je u prva dva upisa upisana kao služavka, da bi nakon rođenja trećeg djeteta uz njen socijalni status pisalo građanka, a dijete više nije opisano kao inostrano. Njen se status promijenio jer je vjerojatno nekom osobnom vrijednošću stekla status građanke. Poznat nam je i slučaj Cecilije Majder, židovske služavke iz Nove Gradiške koja je također rodila troje nezakonite djece: Franju 2. 12. 1882., zatim Adalberta 22. 5. 1884. te Đuru 29. 3. 1888. godine.⁴¹ Sve troje djece je 1890. vjenčanjem majke i oca ozakonjeno. Detaljan prikaz nezakonito rođene djece i omjer kasnije ozakonjene i neozakonjene djece vidljiv je u tablici br. 4.

⁴⁰ HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1879., 1881., 1884.

⁴¹ HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1882., 1884., 1888.

Tablica 4. Ukupan broj krštenih te broj izvanbračne djece i broj ozakonjene djece po godinama u župi Nova Gradiška (1878. – 1890.)

God.	Ukupan broj krštenih	Izvanbračna djeca		
		Ozakonjena djeca	Neozakonjena djeca	Postotak neozakonjene djece
1878.	168	5	12	7,14 %
1879.	183	2	12	6,56 %
1880.	194	1	22	11,34 %
1881.	221	4	19	8,60 %
1882.	185	4	17	9,19 %
1883.	213	6	15	7,04 %
1884.	177	6	15	8,47 %
1885.	192	10	13	6,77 %
1886.	220	7	13	5,91 %
1887.	197	2	12	6,09 %
1888.	169	6	5	2,96 %
1889.	196	3	7	3,57 %
1890.	189	4	7	3,70 %
Ukupno	2504	60	169	

Rađanje blizanaca

U promatranom razdoblju u župi Nova Gradiška kršten je 51 par blizanaca. Prvi upisani par su Stjepan i Ana, djeca Stjepana Gregorića i Ane, rođene Kušlović, iz Ljupine. Rođeni su i kršteni 13. lipnja 1878., a kumovala im je Jula Lojtrić, seljanka iz Ljupine.⁴² U odnosu na ukupan broj krštene djece, blizanci su činili 4,07 %. Udio blizanaca u istarskoj župi Tar npr. za razdoblje od 1850. do 1880. u ukupnom broju krštenih bio je svega 1,89 %.⁴³ Prema analizi Nenada Vekarića i Božene Vranješ-Šoljan, udio blizanaca za 12 istraženih župa (1870. – 1880) kretao se od 1,14 % (Maranovići) do 4,61 % (Desne); tako je u župi Drenovci zabilježeno 3,61 % blizanaca, Donjem Miholjcu 2,32 %, Babinom Polju 2,30 %.⁴⁴ Slijedom toga, možemo zaključiti da novogradiška župa u promatranom razdoblju prelazi hrvatski prosjek glede broja blizanaca. Gledajući spolnu strukturu unutar parova blizanaca prema analiziranoj matičnoj knjizi, očituje se najviši broj žensko-muških parova, njih 23, odnosno 45,09 %; idući su po brojnosti muško-muški parovi, njih 15

⁴² HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1878.

⁴³ Zuprić, „Kćeri i sinovi“, 72.

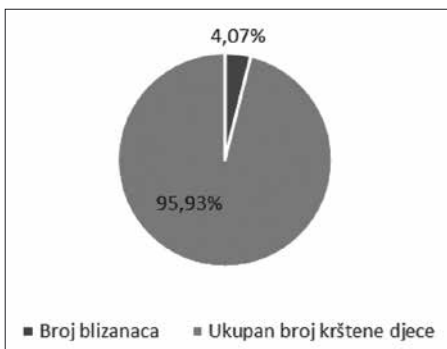
⁴⁴ Vekarić i Vranješ-Šoljan, „Počeci demografske tranzicije“, 49.

ili 29,41 %, dok je bilo 13 žensko-ženskih parova, odnosno 25,49 %. Ovisno o godini, odnosno osobama koje su upisivale krštene u matičnu knjigu, blizanci su za neke godine upisivani u jednom tekstu pod istim brojem, npr. 1878., dok je 1879. – 1886. svako dijete upisivano pod posebnim brojem, a od 1887. do 1890. oba djeteta opet su upisivana pod jednim brojem. U velikoj većini slučajeva blizanci su imali istog (jednog) kuma/kumu, dok se za 2 slučaja posebno navodi ime kuma za svako dijete, a u još trima slučajevima kao kumovi se navode po dvije osobe, ali se ne navodi koja je osoba kojem djetetu kumovala. Većina blizanaca krštena je isti dan kada je i rođena, njih 36, dok je 12 parova kršteno idući dan po rođenju; jedno je dijete *od dvojka* kršteno također drugi dan po rođenju, dok mu je sestra mrtvorodena, jedan par kršten je nakon dva dana i jedan par nakon tri dana. Smrtnost blizanaca bila je 59 : 102, dakle 57,84 %. U analizi blizanaca za župu Tar smrtnost blizanaca bila je 76,92 %.⁴⁵ U novogradiškoj je župi u promatranom razdoblju najmanje umrlih blizanaca zabilježeno 1878. godine, kada je preživjelo svih 5 rođenih parova blizanaca, dok 1882. godine od ukupno 4 para blizanaca nijedno dijete nije preživjelo. Najviše blizanaca zabilježeno je 1886. godine, kada je rođeno čak 7 parova, dok su 1885. te 1887. – 1890. rođena tek po dva para blizanaca. Zabilježena su i tri para nezakonitih blizanaca. Tako su 7. svibnja 1880. rođeni Gjuro i Marko, nezakonita djeca majke Marije Voros, iz Petrova Sela, nastanjene u Novoj Gradiški. Kumovala im je Emilia Zaklan, općinska primalja koja ih je u nuždi i krstila; Gjuro je umro 12., a Marko 17. svibnja iste godine. Također su 19. ožujka 1884. rođeni, a 20. ožujka kršteni, Josip i Reza, nezakonita djeca Antuna Zečevića, vincilira, i Jule, rođene Klikić, seljanke iz Nove Gradiške. Kumovao im je Stjepan Klikić, seljak iz Male; Reza je preživjela, a Josip umro 28. ožujka 1884. g. Treći primjer su Kata i Marija, rođene i krštene 24. svibnja 1885. kao nezakonita djeca Stjepana Tonkovića, nadničara, i Marijane Bodlović, seljanke iz Lešća (uz opasku *inostrana djeca*). Djevojčice su kasnije ozakonjene brakom, Kati je kumovala Kata Bošnjak, seljačka udova iz Prvče, a Mariji Manda Tonković, seljanka iz Sinca.⁴⁶

⁴⁵ Zuprić, „Kćeri i sinovi“, 73.

⁴⁶ HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1880., 1884. i 1885.

Grafikon 7. Spolna raspoređenost blizanaca u župi Nova Gradiška (1878.-1890.)**Grafikon 8.** Udio blizanaca u ukupnom broju krštene djece u župi Nova Gradiška (1878.-1890.)

Krstitelji

Uz mnoštvo podataka o imenima i prezimenima djece, njihovim roditeljima i kumovima, o natalitetu u obitelji i na području župe, socijalnom statusu i zanimanjima roditelja i kumova krštenika, broju kuća u mjestu i sl., matične knjige krštenih izvor su podataka o osobama koje su krstile djecu, prvenstveno župnicima i kapelanima. Djecu su uglavnom krstili svećenici, ali ponekad su čin krštenja u nuždi obavljale i svjetovne osobe, o čemu nam svjedoče upisi koji se nalaze u matičnoj knjizi krštenih. U promatranom razdoblju (1878. – 1880.) među krstiteljima djece javlja se ukupno 40 imena. U MK spominju se dva novogradiška župnika, Mijo Mikić i Josip Kolarić,⁴⁷ te kao duhovni pomoćnici Matija Ilijašević, zatim Antun Mikulić, kasnije kapelan, kapelani Roko Kućar, Stjepan Korajac, Jerko Milković i Karlo Kindlein. Kako matična knjiga obiluje raznim podacima, možemo pratiti i nečiji životni i profesionalni put; primjerice, Petar Agjić spominje se kao mladomisnik, zatim kapelan, a kasnije upravitelj gornjobogićevačke župe. U matičnoj knjizi nalazimo i zapise krštenjā koja su obavili župnici drugih župa, kao i umirovljeni župnici. Tako je 36 djece krstio Antun Kožić, župnik u miru; sedmero djece krstio je Petar Mikojević, umirovljeni župnik mačkovački; Stjepan Bešlić, župnik starogradiški, krstio je 4 djece; Franjo Šaver Tustanić, župnik iz Vrbja, 1 dijete;

⁴⁷ Mihael Mikić (1876. – 1886.) rođen je u Kutjevu 1822. godine. Za svećenika je zaređen 1848. Bio je dugo kapelan u Lipovljanima, zatim ondje župnik. Kasnije je prešao u Gornji Rajić, a poslije smrti župnika Relkovića preuzeo je službu novogradiškog župnika. On je prvi pisao župnu spomenicu na hrvatskom. Njegovi su prethodnici pisali na latinskom. Umro je 9. lipnja 1886. godine. Josip Kolarić (1886. – 1905.) rođen je u Ivanić Gradu 1840. Za svećenika je zaređen 1865. godine. Bio je župnik u Dubici, a nakon Mikićeve smrti preuzeo je Novu Gradišku. Mnogo se trudio oko vanjskog i unutrašnjeg uređenja crkve. Često se javljao u *Katoličkom listu* crticama iz duhovne pastve. Umro je 6. veljače 1906. Lukinović, *Rimokatolička župa*, 87.

Anselmo Gluić, svećenik u Petrovu Selu, 1 dijete itd., a kao krstitelji spominju se još i franjevci iz susjednog Cernika, koji su krstili ukupno 25 djece (najviše Konstantin Horvatić, namjesnik cerničkoga samostana, koji je krstio četvero upisane djece). Najviše krštenja u navedenom razdoblju obavili su Karlo Kindlein (581, odnosno 23,2 %), zatim Mijo Mikić (553, odnosno 22 %), Josip Kolarić (356, odnosno 14,2 %), Roko Kućar je krstio 291 dijete, Matija Ilijašević 251, Jerko Milković 150, Antun Mikulić 108 i Stjepan Korajac 58. Kao krstitelji djece u matičnoj se knjizi krštenih nekoliko puta navode i primalje, koje su u slučaju životne opasnosti mogle krstiti djecu. Tako saznajemo da je Agneza Bozda, novogradiška primalja, rimokatolkinja, krstila petero djece, dok je sedmero djece u nuždi krstila Emilija Zaklan, općinska primalja, grčko-istočne vjeroispovijesti. Emilija Zaklan navodi se, primjerice, kao krstiteljica Ive Demković te Milana i Miše Julija Demkovića, blizanaca rođenih i krštenih 17. svibnja, djece Juliusa Demkovića, kr. brzojavnog činovnika, i Marije, rođ. Mikić, iz Nove Gradiške. Ivi je kumovao Aleksandar Nikolajević, liječnik iz Nove Gradiške.⁴⁸ O opravdanosti nužnoga krštenja svjedoči činjenica da je Mišo umro isti dan, dok je Milan preživio. Primalje su također ponekad „uskakale“ kao zamjena za kumove koji nisu mogli biti prisutni na krštenju, što zbog nužnosti brzoga krštenja zbog prijeteće smrtne opasnosti, što zbog nemogućnosti dolaska kumova iz raznih razloga, pa je gore spomenutom Milanu, primjerice, kumovao Mišo Spitzmüller, kr. brzojavni činovnik, sa suprugom Terzijom, iz Osijeka, po Emiliji Zaklan, primalji. Jedno dijete je *nužnim krštenjem* znamenovala Eva Spaček, primalja općine Cernik, a dvoje djece krstio je dr. Aleksandar Nikolajević, kr. okružni liječnik iz Nove Gradiške. U kolovozu 1878. rođen je Karla Giebersucher, sin supružnika Makse Giebersuchera i Marije rođene Margetić, koji je po okružnoj babici Agnezi Bozda u nuždi kršten. Također nalazimo nekoliko (točnije 6) slučajeva u kojima su djecu krstile žene koje nisu kvalificirane primalje, ali su vjerojatno pomagale majci pri porodu, pa u nuždi krstile djecu. Tako je jedno dijete, Stanu, rođenu 31. prosinca 1883., zakonitu kćer Josipa Blaževića, seljaka, i supruge mu Ane, rođene Blažević, iz Rešetara, kojoj je kumovala Reza Filipović, seljanka iz Rešetara, nužnim krštenjem znamenovala Jula Blažević, seljanka iz Rešetara, dok je, primjerice, Gjuru, rođ. 15. travnja 1885., zakonitog sina Mate Biuka, poljodjelca, i supruge mu Marije, nužnim krstom znamenovala Kata Rosić, seljanka iz Prvče, koja mu je ujedno i kumovala. Sve su vjerojatno pomagale majci pri porodu i u nuždi krstile djecu. Za dvoje djece nije navedeno ime krstitelja, nego se samo navodi kako je jedno dijete *nužnim krstom kršteno*, a za još jedan slučaj navodi se kako ga je okružna primalja krstila, ali se ne navodi koja, a iz ranijih upisa jasno je da ih je bilo više.

⁴⁸ HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1883.

Krsni kumovi

U matične se knjige krštenih, uz datum, mjesto rođenja, ime, vjeru i spol djeteta, informaciju o tome je li dijete zakonito ili nezakonito, ime, prezime i zanimanje roditelja te djevojačko prezime majke, upisivalo i ime, prezime te zanimanje ili socijalni status kuma. Krsni kumovi, koji se u matici redovito spominju, bavili su se različitim zanimanjima. Većina (preko 40 %) je pripadala sloju seljaka, iz čega možemo zaključiti da se većina stanovništva novogradiške župe bavila poljoprivredom. Nepoznatog je socijalnog statusa ili zanimanja preko 30 % kumova (u matičnu knjigu su upisani samo ime i vjeroispovijest). Međutim, kod mnoge djece kumovi su bili građani – obrtnici raznih struka (mlinari, trgovci, kovači, birtaši, stolari, šesirdžije, mesari, kolari, ciglari, zidari, bravari, brusari, bačvari, dimnjačari, krojači, krznari, lončari, razni pomoćnici – mesarski, kolarski, mlinarski, kalfe), razni državni službenici (učitelji, vojnici – aktivni i umirovljeni, blagajnici, brzojavni činovnici, graničari, lugari, panduri, željeznički i poštanski činovnici, ekonomski i sl.), građani koji su se bavili različitim slobodnim zanimanjima (liječnici, mjernici, odvjetnici, ljekarnici, primalje), iz čega je vidljiva raznolikost građanskih zanimanja koja govori u prilog tome da je prvenstveno središte župe Nova Gradiška imalo karakteristike urbane sredine.

Socijalni status kumova i roditelja uglavnom je bio isti, seljacima su kumovale uglavnom osobe istog statusa, a isti je slučaj i kod građana. Razlika je primjetna tek kod nezakonite djece. Iako je za većinu majki nezakonite djece kao zanimanje navedeno da su služavke, toj su djeci u velikom broju kumovali građani, rjeđe seljaci i služavke. Vjerojatno je obitelj kod koje je služavka radila osjećala dužnost pomoći joj u toj životnoj situaciji.

Imena u MK župe Nova Gradiška 1878. – 1890.

Matične knjige su bogat izvor za proučavanje antroponimijskih podataka poput osobnih imena. Zbog veličine župe, a i priljeva stranaca, broj nadjevenih imena je dosta velik. Međutim, može se primijetiti određena ravnomjernost popularnosti desetak najučestalijih muških i ženskih imena tijekom cijelog promatranog razdoblja. Osobna imena u matičnoj knjizi pisana su uglavnom na hrvatskom jeziku, rijetko na latinskom. Dijete je u većini slučajeva imalo samo jedno ime, ali čest je slučaj da su djeci nadjevena dva, a ponekad i tri ili četiri imena. Od ženskih osobnih imena u promatranom razdoblju najpopularnija su bila svetačka imena, i to: Marija, zastupljena s 14,35 %, Ana (11,34 %) i Kata/Katarina (11,26 %). Dakle, udio ovih triju imena u ukupnom broju krštenih djevojčica iznosio je 36,95 %. Najčešće nadjevena imena su Marija (181 put), Ana (143), Kata/Katarina (142), Jula (88), Manda (73), Reza (61), Agneza/Janja (45), Fran(j)ka (35), Antonija (30), Eva (23), potom Delfa (15

puta). Neka imena nadjevena su 10 puta, npr. Elisabeta, Jela, Josipa, a ostala manje od deset puta. Čak 102 imena se javljaju samo jednom, na što odlazi 8,08 % ženskih imena. Treba uzeti u obzir da se ime Marija u različitim varijantama povezivanja uz neko drugo ime javlja još 15 puta, pa nailazimo na imena poput Marija Ana, Maria Valeria Paula, Maria Valerija, Maria Amelia, Maria Magdalena, Marija Josipa, Marija Magdalena, Marija Mandalina, Marija Regina, Marija Zorica, Marija Stefanija, Marija Antonija, Marija Katarina, Marija Hedviga, Marija Roza. Uz 62 dvočlana ženska osobna imena, u promatranom razdoblju 19 djevojčica nosi tročlano ime, a četveročlano ime nadjeveno je dvjema djevojčicama (Gabrijella Fridrika Flora Laura i Zorica Juliana Anna Josefa). Od muških imena najčešće se javlja ime Ivan/Ivo, koje je nadjenuto 128 puta, odnosno zastupljeno je s 10,29 %, zatim Josip, nadjenuto 101 put, odnosno zastupljeno s 8,12 %. Treći po učestalosti je Stjepan (96 puta, odnosno 7,72 %), zatim Mijo (89 puta, što je 7,16 %) pa Antun (69 puta, 5,55 %), Đuro (44 puta), Franjo (47), Andrija (43), Mato (39), Karlo/Karla i Vinko (po 38 puta), Nikola (30), Stanko (22), Marko (21), Linarta i Adam (po 19 puta). Više od 5 puta javljaju se imena Alojz, Emil, Ferdinand, Blaž, Ignjo, Rudolf, Jakob, Juraj, dok se ostala imena javljaju manje od 5 puta. Dvočlanih imena je 82, a imena koja se javljaju samo jednom je 114, što je 9,17 % od svih muških imena. Ukupni udio najčešćih triju imena kod krštenih dječaka iznosio je 23 %. Popularnost imena Stjepan vidi se i u udjelu tog imena u davanju dvočlanih ili tročlanih imena, kada se ime Stjepan povezuje s drugim imenima, što se javlja u 9 slučajeva, pa tako imamo imena poput Stjepan Adam Božidar, Stjepan Ivan, Stjepan Jakov, Stjepan Kralj, Stjepan Mučenik, Stjepan Rok, Stjepan Franjo, Stjepan Krešimir i Stjepan Valentin. Samo jednom muškom novorođenčetu je nadjeveno četveročlano ime.

Prateći nadjevanje imena po matičnoj knjizi i crkvenom kalendaru, možemo zaključiti da je crkveni kalendar utjecao na izbor osobnih imena, koja se javljaju u skladu s katoličkim kalendarom, ali nije bio presudan. Nema godine u kojoj u studenom nema Kate ili Katarine (blagdan Sv. Katarine je 25. 11.), ili u ožujku Josipa (blagdan Sv. Josipa je 19. ožujka), što je očita posljedica praćenja svetačkoga kalendara. Često nadjevanje imena Stjepan može se povezati s imenom sveca čije ime je nosila župna crkva u Novoj Gradiški.

Tablica 5. Najčešćih 5 muških i ženskih osobnih imena na temelju matične knjige krštenih župe Nova Gradiška (1878. – 1890.)

Ime	Broj	Udio (%)	Ime	Broj	Udio (%)
Josip	101	8,12 %	Marija	181	14,35 %
Stjepan	96	7,72 %	Ana	143	11,34 %
Mijo	89	7,16 %	Kata (Katarina)	142	11,26 %
Ivan	87	6,99 %	Jula	88	6,97 %
Antun	69	5,55 %	Manda	73	5,78 %

Primalje

Iako se u 19. stoljeću često navode imena i prezimena primalja, na temelju zapisa matične knjige krštenih novogradiške župe za razdoblje od 1878. do 1890. vidljivo je da nije postojao običaj redovitog bilježenja prisutnosti primalja pri porodima. Imena primalja zabilježena su uz imena djece kod koje se javljaju kao krstiteljice, odnosno koju su zbog smrtne opasnosti nužnim krštenjem krstile što je vidljivo i na primjeru Teodora, zakonitog sina Dragutina Lobe, pivara, i Pauline, rođene Blau, iz Nove Gradiške, kbr. 68, rođenog 6. studenog 1880. g., kojemu je kumovao Ignac Taler, liječnik iz Požege, a nužnim krstom znamenovala ga je primalja Agneza Bozda.⁴⁹ Umro je isti dan.

O primaljama također saznajemo na osnovi upisa za kumove jer je u 28 slučajeva kao kuma djetetu navedena jedna od primalja. Vjerojatno je da je kuma ujedno i asistirala pri porodu, ali to nije zabilježeno. Analizirajući zapise matične knjige krštenih novogradiške župe, u predmetnom je razdoblju zabilježeno 5 primalja: Agneza Bozda, općinska primalja iz Nove Gradiške (javlja se u 5 slučajeva kao krstiteljica, ali i kao kuma djeteta); Emilija Zaklan, također općinska primalja, grčkoistočne vjeroispovijesti; zatim nam je poznata Eva Spaček, primalja općine Cernik (javlja se kao krstiteljica); Branka Krstičević, primalja; te Marija Sedlaček, koja se javlja kao kuma jednog djeteta. U tradicionalnim društvima rad žena uglavnom se odvijao unutar kuće te se smatrao nesamostalnim pa im u velikome broju slučajeva u matičnim knjigama nije ni bilježeno zanimanje. Za kućanske poslove nisu bile plaćene i na njih se gledalo kao na poslove niže vrijednosti, za čije obavljanje nisu dobivale nikakvo posebno priznanje, a i formalno su bile identificirane preko zanimanja supruga, odnosno oca do udaje. Pod utjecajem procesa modernizacije po tome pitanju došlo je do određenih promjena, no broj ženskih zanimanja još je dugo u 20. stoljeću na hrvatskim prostorima ostao prilično ograničen. Usto, tijekom 19. stoljeća kao izrazito važna moderna građanska ideja širi se shvaćanje da

⁴⁹ HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1880.

je ženama mjesto prvenstveno unutar kuće, dok je suprugova uloga bila briga o obiteljskim primanjima.⁵⁰ Tako je za veliku većinu žena koje su upisane u matičnu knjigu, bilo kao kume ili kao majke djece, identifikacija tekla preko supruga ili oca (primjerice, kao kuma jednog djeteta navodi se Kata, supruga Adama Ferića, kolara iz Rešetara,⁵¹ dok se kao kuma jednog djeteta navodi, primjerice, Regina, kći Stjepana Badaja, klobučara iz Nove Gradiške.⁵² Čak su se udovice identificirale preko pokojnog supruga; npr. Jula Lalić, udova pokojnog Mije.⁵³ Cijenjena uloga primalja u društvu očituje se u tome što se uz njeno ime nalazi i zanimanje koje ona obavlja. Iako, u nekoliko slučajeva kada je primalja kumovala djetetu zajedno sa svojim suprugom, upisano je npr. „kumovao Gjuro Zaklan, opančar, i žena mu Emilija”,⁵⁴ bez navođenja njenog zanimanja.

Zaključak

Matična knjiga krštenih župe Nova Gradiška za razdoblje od 1878. do 1890. izvor je brojnih podataka o krštenicima, njihovim roditeljima i kumovima te krstiteljima, i njenom su analizom polučena nova saznanja o stanovništvu novogradiške župe. Pri analizi i obradi podataka matične knjige korištene su kvantitativne i statističke metode, čiji rezultati pokazuju karakteristike novogradiške župe u analiziranom razdoblju. Pretežito ruralni karakter župe i crkvena pravila u velikoj su mjeri određivali ritam života, što je uočljivo i na primjerima rasporeda krštenja/začeca kroz godinu, dok raznolikost građanskih zanimanja govori u prilog tome da je prvenstveno središte župe Nova Gradiška imalo karakteristike urbane sredine. Uz mikroklimatske uvjete, na demografska obilježja također su utjecala i migracijska kretanja, pa je znatan broj izvanbračne djece povezan s priljevom radne snage iz drugih krajeva. Udio izvanbračne djece u promatranom razdoblju iznosio je 6,74 %, a kao majke izvanbračne djece najčešće se javljaju služavke. Iako prema demografskim pokazateljima u većini Hrvatske maskulinitet nadmašuje feminitet, u novogradiškoj župi za analizirano razdoblje to nije slučaj – neznatna je prevađa djevojčica. Maksimalno broja rođenih u kasnozimskom i ranoproljetnom razdoblju podudara se s podacima karakterističnim za cijelu Europu, dok s 51 parom blizanaca novogradiška župa u promatranom razdoblju premašuje hrvatski prosjek glede broja blizanaca. Sam čin krštenja obavljali su uglavnom

⁵⁰ Ivan Hristić, „Istraživanje procesa formacije moderne društvene strukture na temelju matičnih knjiga – primjer Makarske (1900. – 1910.)“, *Povijesni prilozi* 49 (2015), 344 i 345.

⁵¹ HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1885.

⁵² HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1886.

⁵³ HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1878.

⁵⁴ HR-DASB-343, MKR župe Nova Gradiška 1878-1890; god. 1890.

svećenici, ali ponekad su čin krštenja u nuždi obavljale i svjetovne osobe, najčešće žene koje su majkama pomagale pri porodu. Imena primalja nisu redovno bilježena; o njima saznajemo na osnovi imena zabilježenih uz imena djece kod koje se javljaju kao krstiteljice, odnosno koju su zbog smrtne opasnosti krstile nužnim krštenjem, putem upisa imena kumova.

Analiza matične knjige krštenih župe Nova Gradiška otkriva brojne, u historiografiji dosad nepoznate činjenice iz demografske i obiteljske, pa i društvene povijesti župe, a utvrđena su i prikazana dosad neistražena demografska obilježja njezina rimokatoličkog stanovništva.

Summary

SOME ASPECTS OF THE DEMOGRAPHIC PAST OF THE PARISH OF NOVA GRADIŠKA ACCORDING TO THE PARISH REGISTERS OF BAPTISMS FROM 1878-1890

This paper analyses the Parish Registers of Baptisms of the Nova Gradiška Parish from 1878 to 1890. After a short history on the analysed area, a review has been given referring to the gender structure of the baptized/born, the rhythm of conceptions and births per month in the analysis period, the data on midwives and baptisers, the coefficient of masculinity and femininity in the analysed period has been determined, the number and gender structure of baptized twins and the number of children born out of wedlock and their percentage in the total amount of baptized persons; on the basis of the literature, this was compared to other areas in Croatia. This paper gives a short analysis of male and female names of children as well as the social status and the occupations of the godparents. In the analysis period of the parish of Nova Gradiška 2,504 children were baptized, to wit 1,243 boys (49.60%) and 1,261 girls (50.40%); in average 192.6 children, were baptized annually. The highest number of baptized was recorded in 1881 (221 children, i.e. 8.83%), and the lowest number in 1878 (168, i.e. 6.71%). The data obtained was compared to other areas in Croatia and the specifics of the local populace were presented. Most of the children were baptized within 5 days of birth and only a few within a month of birth. In the parish of Nova Gradiška, according to the Parish Registers of baptized persons, in the period analysed, most of the children were born in March which complies with the data characteristic of the whole of Europe, that the maximum amount of births occurred in late winter and early spring. The analysis of parish registers of baptisms revealed some specificities of the Nova Gradiška populace in the period covered by the registers (1878-1890) which have not been researched yet, but present a research contribution to a broader demographic image of the Nova Gradiška area.

Ključne riječi: historical demography, parish registers, 1878-1890, Nova Gradiška

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autora:

Danijela Juranović, Gradski muzej, Trg kralja Tomislava 7, Nova Gradiška
e-mail: juradanijela@gmail.com